

УДК 378.37.01:[811.161.2+821.161.2]

*ЛІЛІЯ ОВДІЙЧУК, кандидат педагогічних наук, доцент, докторант
кафедри української і зарубіжної літератури та методик
викладання, Університет Григорія Сковороди у Переяславі, Україна
ORCID iD 0000-0002-0268-5969
e-mail: lilia_regi@ukr.net*

ІНТЕГРАЦІЙНЕ ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЇ ПИСЬМЕННИКА В КОНТЕКСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

*LILIA OVDIICHUK, Ph.D. in Pedagogy, docent, Associate Professor of
Pedagogy Department of Ukrainian and Foreign Literature and
Methods Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Ukraine*

INTEGRATED STUDY OF WRITER'S BIOGRAPHY IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

У статті визначено ключові засади інтеграційного вивчення біографії письменника у процесі підготовки майбутніх учителів української мови і літератури. Розкрито особливості застосування міждисциплінарної інтеграції під час опрацювання першоджерельного біографічного матеріалу через історичний, філософський, психологічний, культурологічний аспекти. Репрезентовано діяльнісний аспект інтеграції: перегляд мультимедійних презентацій "Письменник як особистість" із застосуванням алгоритму, який сформований на основі стратегій критичного мислення.

Ключові слова: майбутні вчителі української мови і літератури, письменник як особистість, першоджерела, міждисциплінарна інтеграція, діяльнісна інтеграція, "тонкі і товсті" запитання, критичне читання, алгоритм перегляду мультимедійної презентації, інтеграційно-літературознавча компетентність.

Summary. The article identifies the key principles of integrated study of the writer's biography in the process of future teachers of the Ukrainian language and literature training. Application peculiarities of interdisciplinary integration during elaboration of authentic sources of

biography through historical, philosophical, psychological, culturological aspects are revealed. The activity aspect of integration is represented: viewing of multimedia presentations "Writer as a personality" with the use of an algorithm, which is formed on the basis of critical thinking strategies.

Key words: future teachers of the Ukrainian language and literature, writer as a personality, authentic sources, interdisciplinary integration, activity integration, "thin and thick" questions, critical reading, algorithm for viewing a multimedia presentation, integration and literary competence.

Мета: визначити ключові засади й репрезентувати авторську методику інтеграційного вивчення біографії письменника у процесі підготовки майбутніх учителів української мови та літератури.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасному перенасиченому інформацією світі, у суспільстві, що переживає перманентний процес діджиталізації, майбутній учитель української мови та літератури має бути озброєний сучасними інноваційними методиками, інформаційно-комунікаційними технологіями, критичним та системним мисленням, особистісними цінностями і, безумовно, фактичними знаннями і навичка-

ми з предметів циклу загальної та фахової підготовки, зокрема з історико-літературних курсів.

Відповідно до запитів та викликів сучасного життя в освітньо-професійній програмі за спеціальністю 014 Середня освіта (Українська мова і література) серед загальних компетентностей виокремлено "Здатність до самовдосконалення та саморозвитку", серед фахових – "Здатність критично осмислювати нові художні тенденції, використовувати фахові знання з літератури, уміння і навички в галузі порівняльного літературознавства для аналізу літературного процесу" та "Здатність інтерпретувати й зіставляти мовні та літературні явища, використовувати різні методи й методики аналізу тексту", а одним із ключових програмних результатів навчання визначено таке: "Має творчо-критичне мислення, творчо використовує різні теорії й досвід (український, закордонний) у процесі вирішення соціальних і професійних завдань" (Освітня професійна програма 014 Середня освіта (Українська мова і література, 2018). У цьому контексті варто акцентувати на інтеграційно-літературознавчій компетентності майбутнього вчителя-словесника, оскільки її формування сьогодні є важливою умовою забезпечення повноцінної фахової підготовки бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література).

Аналіз досліджень і публікацій.

Літературознавчий аспект фахової підготовки майбутніх учителів української мови та літератури був у фокусі уваги Л. Базиль, Н. Волошиної, А. Градовського, Г. Клочка, С. Жили, Н. Романишиної, О. Семенов, А. Ситченка, Б. Степанишина, Г. Токмань та ін., проте дослідження, яке розкривало б проблеми застосування інтеграційного підходу в літературній освіті бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література) не знайшло свого відображення. Частково це питання розкрили в окремих статтях Л. Базиль, О. Куцевол, Н. Романишина. Біографія письменника та особливості її вивчення у процесі фахової підготовки майбутніх учителів української мови та літератури на засадах інтеграції не стали предметом спеціального вивчення. Деякі аспекти проблеми розкрито в дисертаційній праці Г. Островської, зокрема, нею змодельовано методичну систему формування готовності майбутніх учителів літератури до вивчення з учнями біографії письменника, яку визначено як складний процес взаємопов'язаних елементів підготовки, що містить усі необхідні складові: концептуальну, методичну, аналітичну, процесуально-діяльнісну, контролюючу та результативну.

У роботах М. Рибнікової, Г. Гуківського, Г. Беленького, В. Маранцмана, В. Дробота, Н. Волошиної, Т. Браже, Б. Степанишина, В. Гладишева, Л. Мірошниченко, Ю. Ковбасенка, А. Вітченка, О. Ісаєвої, Ж. Клименко, Г. Токмань різнобічно висвітлено методичні аспекти вивчення біографії письменника в закладі середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. "Під змістом інтегративного підходу у професійній підготовці майбутніх учителів у вищій школі слід розуміти єдність процесів інтеграції змісту, форм та методів навчання і процесу взаємодії суб'єктів викладання та учіння при домінуючому значенні процесу інтеграції змісту" (Нічшишина, 2014, с. 178–179).

Під час вивчення історико-літературних курсів студенти ознайомлюються з біографією письменників, чия творчість репрезентує той чи інший історико-літературний період. Найдо-

цільніше опрацьовувати життєпис за допомогою першоджерел: спогадів, листів, щоденників, автобіографій із застосуванням технології критичного мислення на інтеграційній основі.

Критичне читання спогадів, листів, щоденників формує у студентів навички роботи з першоджерелами, а не з їх переказами, описами, інтерпретаціями.

Опрацювання таких текстів є доцільним з огляду на важливість матеріалу для майбутніх учителів-філологів як фахівців і як для особистостей. В епістолярії, щоденниках зафіксовані реальні життєві події, а також подані коментарі до них. Стосовно мемуарів, то "... основу кожного твору становлять особисті уявлення автора про себе та історичний процес; людей, з якими зустрічався, спілкувався, разом працював, жив, творив" (Галич, 2013, с. 306). Для майбутнього вчителя української мови та літератури цінним є не тільки опис подій, а й підхід авторів до них, особистісні оцінки, враження, роздуми. Тяглість історичних, культурних і літературних надбань нації, народу, його минуле, сучасне і майбутнє залежать від відчуття єдності та формування ідентичності молодого покоління. "Аби не зникнути в майбутньому, досвід свідків тих подій має бути перенесеним до культурної пам'яті нащадків" (Ассман, 2012 с. 24). Саме це мають усвідомити майбутні педагоги у процесі фахової підготовки. Крім того, "простори спогаду" є важливим чинником формування світоглядної позиції, характеру, захоплень, тобто особистісних рис студентської молоді, у майбутньому – педагогів, батьків, національно свідомих громадян своєї країни.

Сутєвим аргументом на користь такого підходу вважаємо нинішній стан вирішення цієї проблеми, за Г. Островською: "Сьогодні інтеграція в галузі освіти і різних сферах життя відбувається на рівні цінностей, проте аксіологічна складова підготовки майбутніх учителів зовсім залишається поза увагою – студенти ще недостатньо замислюються над цінностями власного життя, не завжди вміють визначити їх у житті письменника. Як наслідок – робота над біографією

митця має безсистемний і формальний характер" (Островська, 2019).

Апробація авторської методики викладання біографії письменника відбувалася в Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука. Основним методичним стрижнем вивчення життєпису митця є інтеграція змістова (внутрішньо- і зовнішньо-опредметна) та діяльнісна.

Ми ж здійснили спробу репрезентувати опрацювання монографічної теми "Василь Стус як особистість", яка вивчається на 4 курсі в контексті історії української літератури другої половини ХХ століття. В електронній медіатеці "Письменник як особистість", яка сформована авторкою дослідження на Google-диску, розміщено мультимедійну презентацію "Василь Стус як особистість" (Овдійчук, 2018). Основним змістовим матеріалом слугують уривки листів, спогадів про письменника, мемуарів самого митця, щоденникових записів та фотопортрети Стуса, дружини, друзів, а також документи, які засвідчують важливі життєві події, фото книг (виданих творів), ілюстрації до творів тощо. Методику роботи з мультимедійною презентацією "Василь Стус як особистість" детально розкрито в авторській статті (Овдійчук, 2018).

Перегляд ММП (мультимедійної презентації) відбувається з використанням алгоритму, який передбачає різні аспекти вивчення життєпису митця на інтеграційній основі. Історичний аспект розглянуто через дату народження і смерті, оскільки між датами – життя людини і відрізок історії: суспільно-політичні, культурно-мистецькі події. Василь Стус жив у добу панування радянської влади в Україні. Оскільки він зробив екзистенційний вибір і став на шлях опору режиму, то це й відобразилося на його життєвій долі (тюрма, заслання, протестні голодування і смерть у таборі).

Слайди про родовід є матеріалом для психологічного, світоглядно-філософського та соціального аспектів дослідження. Адже батьки, предки обох родовідних ліній, їх соціальний стан, мікроклімат у сім'ї, культура стосунків – усе це підвалини для формування особистості. Освіта є наступним кроком удосконалення людини, і її

рівень виявляється через підхід до навчання: самоосвіту і самовдосконалення. За спогадами сучасників, зокрема Зінаїди Кононученко (однокурсниця по Донецькому педагогічному інституту): "Він був наймолодшим у нашій групі. Поступав як медаліст – без екзаменів. Скромний, з учнівським портфелем, найпершим з'являвся в аудиторії № 38, сідав за першу парту і відкривав якийсь підручник. У нього в портфелі завжди було що читати: Кант, Ніцше, Монтень, Фейєрбах... Ми тільки очима кліпали.

Самотужки вивчив латинську мову. Добре знав німецьку. Я бачила, як він читав Гейне в оригіналі, без словника. І на лекціях з німецької мови перекладав текст без словника, читав з листа". Але відповідав тільки українською мовою..." (*Не відлюбив свою тривогуранню...*, 1993, с. 13). Отже, освіту В. Стуса розкрито через соціально-культурний та моральний аспекти.

Сферу діяльності ми опрацюємо за допомогою запитань: Чи працював за фахом, який здобував під час навчання? Як проявив себе у різних сферах діяльності? Як цьому сприяла освіта? Яку роботу, окрім творчої, виконував Стус? Високоосвічений філолог, поет, котрого визнали ще сучасники одним з найкращих поетів України і світу, номінували на Нобелівську премію, працював на шахті, перебивався різноробочим. Чому? Як це репрезентує владу тієї країни, де він жив?

Наступний чинник, який характеризує особистість, – це вдача і характер. Найбільш доцільним є психологічний аспект розгляду. У процесі опрацювання з'ясовується, які риси характеру і вдачі визначальні, які з них допомогли досягнути значних успіхів в освіті, перекладацькій та літературній діяльності, а які спонукали на шлях боротьби й опору. Зі спогадів постає натура двоїста: яким був справжній Стус, на ваш погляд? Культурно-мистецький аспект розкриває обдарування, естетичні уподобання та захоплення митця. За Г. Островською, це аксіосфера особистості, тобто "система цінностей її життя. Видатних діячів вирізняє їх спрямованість на загальнолюдські цінності" (*Островська*, 2017).

З тих фактів, які цінності мав письменник, як відпочивав, можна зроби-

ти висновок, чи залежить світ уподобань людини від рівня її освіти, оточення, характеру і вдачі. Захоплення у Стуса були різнобічні: класична музика, спорт, шахи.

Оточення (сім'я, друзі, колеги, наставники, відомі сучасники) досліджуємо через психологічний та моральний аспекти впливу на особистість. З матеріалів, які представлені в мультимедійній презентації, випливає, що Василь Стус перебував у колі шістдесятників, мав кохану дружину, сина, у таборі дружив з такими ж, як сам, протестантами, митцями, інтелектуалами. Першоджерела допомагають з'ясувати характер цих стосунків, ставлення, взаємовпливи.

Світогляд Василя Семеновича розглядаємо через філософський аспект: які погляди мав на світ, людське життя, його смисл, на релігію, національне питання. Про це йдеться у листах письменника, спогадах про нього.

Отже, на основі перегляду мультимедійної презентації за допомогою запитань (алгоритмічних кроків) репрезентуємо особистість одного з найяскравіших представників національної історії, культури, літератури другої половини ХХ століття. У процесі розгляду актуалізуємо знання студентів з філософії (світогляд), психології (особистість, характер, вдача), історії (період, коли випало жити письменникові), тобто застосовуємо зовнішньопредметну інтеграцію на рівні змісту. Інтеграція на діяльнісному рівні відбувається шляхом застосування стратегій критичного мислення ("тонкі" і "товсті" запитання) у процесі опрацювання ММП, а також під час узагальнення сприйнятого матеріалу. Зокрема, це "товсті" запитання: Що передувало формуванню особистості? Які чинники найбільше спричинилися до цього? Яка взаємозалежність освіти і сфери діяльності? Завдяки чому (кому) сформувалася така видатна особистість? Чи сприяли цьому вдача, характер? Чи є взаємозалежність між сферою діяльності письменника і рівнем його освіченості? Як залежить світогляд, уподобання від рівня освіти й оточення?

Узагальновальні питання мають особистісно зорієнтоване спрямування: Які риси характеру письменника

вам імпонують, а які, навпаки, викликають подив, роздратування, нерозуміння? Як оцінюєте екзистенційний вибір Стуса – шлях боротьби, а не творчості? Хто з оточення Василя Стуса вам імпонує найбільше і чому? Які світоглядні позиції письменника вам близькі?

Перевірка ефективності алгоритму відбувалася таким чином. Оскільки дві групи студентів опрацювали одну й ту ж мультимедійну презентацію, проте перша використовувала запропонований алгоритм, інша група цього алгоритму не мала. Завдання було для всіх одне: написати есе "Я бачу письменника як особистість таким...". Творчі роботи студентів засвідчили, що підібраний для слайдів матеріал допоміг проаналізувати, як, під чий впливом формувалася особистість Василя Стуса, які чинники цьому посприяли, а які перешкоджали, який внесок в українську історію, культуру, літературу він зробив, як спромігся в умовах несвободи стати вільним духовно і своєю непохитною позицією, вірою у відродження України, лицарством у безчесні часи вплинути на хід історії, наблизити незалежність.

У студентів, які використовували алгоритм у процесі опрацювання мультимедійної презентації, ми відстежили значно більше аргументів для доведення власної думки. Також можемо потвердити, що вони виявили набагато глибше розуміння особистості письменника, взаємозалежності чинників, які впливали на його самореалізацію та самовдосконалення. Наприклад, підкреслили той факт, що вдача і характер, світоглядні позиції, високий рівень інтелекту, непересічний поетичний і перекладацький талант, естетичні уподобання сприяли саморозвитку й самоствердженню. Більшість опитаних вказали на те, що оточення багато в чому сформувало Стуса, зокрема, його потяг до поетичної творчості.

Отож, творча робота дає підстави стверджувати, що під час інтеграційного вивчення біографії письменника на основі мемуарних та епістолярних текстів можливо якнайповніше розкрити особистість письменника та формувати загальні, предметні компетентності й важливі індивідуальні риси майбутніх педагогів у їх комплексному поєднанні.

На завершення роботи студентам,

які працювали за алгоритмом, ми запропонували відповіді на запитання: Чи допоміг алгоритм в опануванні лекційного матеріалу? Що найбільше посприяло в осмисленні проблемного питання? Які запитання ("товсті чи тонкі") допомогли розкриттю поставленої проблеми? Аналіз анкет засвідчив, що більшість опитаних (82%) ствердно відповіли на перше питання. Відповіді на друге і третє питання збіглися і звучали так: в осмисленні проблемного питання допомогли "товсті" запитання, тобто ті, що вели до аналізу, порівняння, узагальнення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, міждисциплінарна інтеграція на рівні змісту та на діяльнісному рівні через алгоритмічний перегляд ММП є засобом формування у студентів навичок критичного читання першоджерел, глибокого осмислення чинників, які сприяли самореалізації, самоствердженню особистості письменника, а також розуміння ними значення такої постаті в контексті культурної пам'яті української нації. Різномасштабне вивчення біографії письменника в поєднанні з історією, культурологією, психологією, філософією, мистецтвом сприяє формуванню інтеграційно-літературознавчої компетентності майбутнього вчителя української мови та літератури.

Перспективним є дослідження інтеграційного вивчення біографії і творчості письменників для виявлення важливих аспектів історії написання творів, забезпечення на цій основі формування умінь глибокого системного аналізу художніх текстів, які вивчаються у межах монографічних історико-літературних тем.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Ассман, А. (2012). Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Київ: Видавництво Ніка-Центр.

Галич, А. О. (2013). Fiction i non fiction в літературі: проблеми теорії та історії. Луганськ: СПД Рєзніков В. С.

Не відлюбив свою тривогу ранню... (1993). *Василь Стус – поет і людина: спогади, статті, листи, поезії*. Київ: Радянський письменник.

Нічишина, В. В. (2014). Науково-те-

оретичні засади підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів на основі інтегративного підходу. *Наукові записки*, 134, 178–182. Кіровоград.

Овдійчук, Л. М. (2018) Василь Стус як особистість: вивчення життєпису митця на основі критичного осмислення мемуарів, листів, документів. *Українська мова та література у школі*, 2, 19–25.

Овдійчук, Л. М. Василь Стус як особистість. Взято з: <https://drive.google.com/file/d/1ujM\T5wK5bQPPfPhiI79HCzZKuq3YwPW/view?usp=sharing> (дата звернення: 26.10.2020).

Освітня професійна програма 014 Середня освіта (Українська мова та література), 2018. Взято з <http://www.megu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/OPP-2016-2018-uml.pdf> (дата звернення: 19.10.2020).

Островська, Г. О. (2019). Формування професійної готовності майбутніх учителів зарубіжної літератури до вивчення біографії письменників узагальноосвітній школі. (Дис. ... докт. пед. наук). Київський національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ.

Островська, Г. (2017). Формування у студентів навичок відтворення світогляду і образу письменника при вивченні його біографії. *Science Rise: Pedagogical Education*, 7 (15), 53–57. DOI: 10.15587/2519-4984.2017.107980

REFERENCES

Assman, A. (2012). *Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pamiaty*. (Spaces of memory. Forms and transformations of cultural memory). Kyiv: Vydavnytstvo Nika-Tsentr.

Halych, A. O. (2013). *Fiction i non fiction v literaturi: problemy teorii ta istorii*. (Fiction i non fiction in literature: problems of theory and history). Luhansk: SPD Rieznikov V. S.

Ne vidliubiv svoiu tryvohu ranniu... (1993). *Vasyl Stus – poet i liudyna: Spohady, statii, lysty, poezii*. (Hasn't fallen out of his anxiety early... Vasyl Stus – a poet and a human: Memories, articles, letters, poetry). Kyiv: Radianskyi pismennyk.

Nichyshyna, V. V. (2014). Pro

naukovo-teoretychni zasady pidvyschennia efektyvnosti profesiinoi pidhotovky maibutnix uchyteliv na osnovi intehratyvnoho pidkhdodu. (About scientific and theoretical foundations of efficiency increase of professional training of future teachers on the basis of the integrative approach). *Naukovi zapysky*, 134, 178–182. Ser. Ped. nauky. Kirovohrad.

Ovdiichuk, L. M. (2018). *Vasyl Stus yak osobystist: vyvchennia zhyttiepysu myttsia na osnovi krytychnoho osmyslennia memuariv, lystiv, dokumentiv* (Vasyl Stus as a personality: studying of the artist's biography on the basis of critical comprehension of memoirs, letters, documents). *Ukrainska mova ta literatura u shkoli*, 2, 19–25.

Ovdiichuk, L. M. *Vasyl Stus yak osobystist*. (Vasyl Stus as a personality). Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1ujM\T5wK5bQPPfPhiI79HCzZKuq3YwPW/view?usp=sharing> (data zvernennia: 19.10.2020).

Osvitnia profesiina prohrama 014 Serednia osvita (Ukrainska mova ta literatura). (Educational professional program 014 Secondary Education (Ukrainian Language and Literature), 2018. Retrieved from <http://www.megu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/OPP-2016-2018-uml.pdf> (data zvernennia: 19.10.2020).

Ostrovsk, H. O. (2019). *Formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnix uchyteliv zarubizhnoi literatury do vyvchennia biohrafii pismennykiv u zahalnoosvitnii shkoli*. (Formation of professional readiness of future teachers of Foreign Literature to study the biography of writers in secondary school). (Dys. dokt. ped. nauk). Kyivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova, Kyiv.

Ostrovsk, H. (2017). *Formuvannia u studentiv navychok vidtvorennia svitohliadu i obrazu pismennyka pry vyvchenni yoho biohrafii*. (Formation of students' skills to reproduce the worldview and writer's image in the study of his biography). *Science Rise: Pedagogical Education*, 7 (15), 53–57. DOI: 10.15587/2519-4984.2017.107980

Стаття надійшла 29.10.2020 р.